

DEKORAČNÍ KÁMEN

NA SEPULKRÁLNÍCH PAMÁTKÁCH SUDET (1800–1945)

PETRA HEČKOVÁ

PARDUBICE 2022

OBSAH

Předmluva.....	5
1. Úvod.....	7
1.1 Názvosloví a systematické přehledy dekoračního kamene v historické perspektivě	11
2. Proměny hřbitovů a náhrobků po roce 1800.....	17
2.1 Používané kamenické techniky.....	31
2.2 Variabilita dekoračních kamenů v sepulkrální produkci.....	36
3. Ušlechtilý kámen v sepulkrální produkci 19. století a první poloviny 20. století.....	39
3.1 Sedimentární klastické horniny: pískovce, arkózy, slepence	39
3.1.1 Pískovce.....	40
3.1.2 Arkózy.....	42
3.1.3 Ostatní.....	42
3.2 Vápence a mramory.....	43
3.2.1 Vápence.....	43
3.2.2 Mramory	45
3.3 Intruzivní horniny: „žuly“, „syenity“ a další.....	49
3.3.1 Světlá intruziva („žuly“)	50
3.3.2 Gabra, diority, syenity	54
3.3.3 Importovaný dekorační kámen.....	57
3.4 Ostatní horniny (a některé zvláštní případy).....	59
3.4.1 Serpentin (hadec).....	59
3.4.2 Krupník.....	61
3.4.3 Břidlice.....	62
3.4.4 Metamorfované horniny na hrobce Vincenze Priessnitze	62
3.4.5 Kámen v přirozené podobě	63
Obrazová příloha ke kapitole 3	65
4. Kamenoprůmysl v severozápadním Slezsku a jeho odraz v sepulkrálních památkách	123
4.1 Dochování kamenných sepulkrálních památek na jesenických hřbitovech	123

Petra Hečková

Dekorační kámen na sepulkrálních památkách Sudet (1800–1945)

Recenzovali: Doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D., Mgr. Pavla Hršelová, Ph.D.

Schváleno Ediční radou Fakulty restaurování Univerzity Pardubice

Fotografie: Petra Hečková, Jitka Bílková (Obr. 3.4.02), Monika Jeschkeová (Obr. 3.4.14),
Lada Wagnerová (Obr. 3.3.21).

Publikace vznikla v rámci projektu MK ČR NAKI II
*Paměť hřbitovů: průzkum a dokumentace pro udržitelnou péči o sepulkrální památky
v oblasti někdejších Sudet* (č. DG20P02OVV014).

Pardubice, 2022

ISBN 978-80-7560-445-3

Fotografický motiv na obálce:
Kristův monogram na mramorovém náhrobku od Josefa Obetha na hřbitově v Javorníku-Vsi.
Fotografie na přední předsádce:
Detail náhrobní stély z křemenného dioritu na novém hřbitově ve Staré Červené Vodě.
Fotografie na zadní předsádce:
Detail náhrobní stély ze skorošického hadce (serpentinu) na novém hřbitově ve Skorošicích.

4.2 Kamenoprůmysl a ušlechtilá kamenická výroba před rokem 1945.....	126
4.3 Sepulkrální památky jako pramen k dějinám kamenoprůmyslu	130
5. Závěr	139
6. Použité zdroje	141
Summary.....	147
Seznam citovaných lokalit sudetských hřbitovů.....	149
Rejstřík	151

PŘEDMLUVA

Předkládaná práce se věnuje dílčímu tématu z jinak široké a rozsáhlé problematiky uplatnění dekoračního kamene, konkrétně jeho využití na moderních sepulkrálních památkách. Umělecko-historické a historické studie o hřbitovech a náhrobním umění se materiálu sepulkrálních objektů dosud věnovaly jen ojediněle. Jediným pokusem o systematické zpracování tohoto tématu, soustředěné pouze na největší pražské hřbitovy, tak i dnes zůstává přehled Březinové a Poubové *Náhrobní kameny pražských hřbitovů* z roku 1977, vydaný ve skromném formátu a bez ilustrací. Pomineme-li dvě databáze vzniklé v posledním desetiletí, dnes již klasické monografické zpracování od Václava Rybaříka *Ušlechtilé stavební a sochařské kameny České republiky* z roku 1994, ani dekorační kameny jako takové se zatím neseťkávají se soustavnějším odborným zájmem.

Jednou z příčin tohoto stavu může být fakt, že téma dekoračního kamene stojí doslova na pomezí dvou metodicky i zacílením zcela odlišných oborů: dějin umění a geologických věd, resp. petrografie. I když tato publikace není primárně určena geologům, jako spíše čtenářům z oborů péče o kulturní dědictví a laickým zájemcům o sepulkrální památky, nutně vychází z mezioborového přístupu. Ten však s sebou zároveň přináší určité obtíže, neboť použití specializovaných geologických termínů je nutné pečlivě vyvážit snahou o maximální srozumitelnost pro širší odborné publikum. Do jaké míry se podařilo v této výzvě obstát, musí posoudit laskavý čtenář. I s vědomím toho, jak důležitou roli má vedle odborného výkladu právě obrazový materiál, je tato publikace koncipována jako převážně obrazová. Celkové fotografie náhrobků nebo jejich částí jsou v řadě případů doplněny také detailními fotografiemi nebo makrofotografiemi povrchů kamene, jejichž výběr, kvalita i formát mají text nejen podpořit, ale také rozšířit o další informace.

Předkládaná monografie nemá ambici být komplexním a vyčerpávajícím zpracováním tak složitého a rozsáhlého tématu, jako je problematika dekoračního kamene na moderních sepulkrálních památkách. Přestože počet téměř tří stovek lokalit hřbitovů v někdejší sudetské oblasti, kde terénní průzkum v rámci projektu NAKI II *Paměť hřbitovů, průzkum a dokumentace pro udržitelnou péči o sepulkrální památky v oblasti někdejších Sudet* od března 2020 do podzimu 2022 probíhal, je úctyhodný, už v průběhu zpracování rozsáhlého obrazového materiálu bylo zřejmé, že z důvodu přehlednosti a absence podpůrného historického výzkumu i přesnějších petrografických dat je nutné tento výběr radikálně omezit. Odborný výklad i výběr příkladů se proto z velké části soustředí na oblast severozápadního Slezska, jejíž rozvinutý kamenoprůmysl výrazně poznamenal nejen tvář tammích hřbitovů.

Jedním z hlavních motivů vzniku této publikace tak zůstává přání povzbudit další odborný zájem o výzkum materiálové podstaty těchto památek a odbornou diskusi o problematice dekoračního kamene na kulturních památkách.

Na závěr, ovšem nikoli v poslední řadě bych ráda poděkovala všem, kteří byli nápomocni při finalizaci rukopisu a jeho přípravě pro tisk. Za kritické a věcné připomínky děkuji oběma recenzentům doc. PhDr. Pavlu Šopákovi, Ph.D. ze Slezského zemského muzea v Opavě a Mgr. Pavle Hršelové, Ph.D. z Moravského zemského muzea, a také odbornému konzultantovi Mgr. Davidovi Buriánkovi, Ph.D. z České geologické služby. Za umožnění přístupu ke sbírkám a studia historických vzorníků dekoračního kamene děkuji řediteli Vlastivědného muzea v Jeseníku Mgr. Pavlu Rušarovi a kurátorovi geologické sbírky Mgr. Martinovi Hanáčkovi, Ph.D. Za řadu podnětných informací kolegům ze Západočeské univerzity v Plzni PhDr. Jiřímu Stočesovi, Ph.D. a PhDr. Jitce Bílkové, Ph.D. Za obětavou pomoc při dokončování rukopisu a psychickou podporu velmi děkuji mé milé kolegyni Hance Boštíkové.

Mé díky směřují i všem zde nejmenovaným blízkým, kamarádům a přátelům, jejichž podpora a zájem o téma mne utvrzovaly ve smysluplnosti mého počínání.

1. Úvod

Kámen a náhrobek patří neodmyslitelně k sobě. Kámen je vedle dřeva tradičním materiálem, z něhož byly zhotovovány památníky označující hrob, tedy místo uložení ostatků mrtvého. Pořizování náhrobků z kamene bylo tradičně spíše doménou společensky výše postavených vrstev. Mimořádná je v tomto ohledu doba přibližně od poloviny 19. století do poloviny 20. století, kdy se s rozvojem technik těžby a přístrojového zpracování dekoračního kamene jeho cena výrazně snížila. Kromě tradičních snadno opracovatelných hornin, jako byl pískovec, vápenec či mramor, se začaly stále více uplatňovat také tvrdé intruzivní horniny, tedy syenity, granity až diority nebo gabra.

Pokročilé přístrojové techniky těžby a zpracování kamene spolu se zvyšujícím se podílem přístrojového řezání a leštění kamene nejpozději od 70. let 19. století přispěly k větší dostupnosti, a tím zpětně k obrovské konjunktuře poptávky veřejnosti po reprezentativních a monumentálních kamenných náhrobcích. Zároveň umožnily osazovat typizované kamenné náhrobky a náhrobní stěly také na náhrobky méně zámožných. Důležitou roli hrály i další aspekty, především budování železniční sítě a rozvoj dálkové železniční dopravy, který výrazně zlevnil import dekoračního kamene ze vzdálenějších oblastí Rakouska, Itálie, a především Skandinávie. Zvyk zřizování trvalých monumentů-náhrobků se v průběhu období díky všem těmto změnám postupně rozšířil nejen v městském prostředí, ale nejpozději na přelomu 19. a 20. století také v chudších oblastech venkova, zvláště tam, kde byla dostupná místní kamenná surovina.

Výzkum dekoračního kamene a způsobů jeho využití v architektonickém díle či artefaktu představuje typické interdisciplinární téma, pohybující se na pomezí petrografie a historických věd. Geologické vědy poskytují nezbytný základ pro poznání zdrojových hornin, podmínek jejich vzniku a okolností výskytu, jejich chemismu a minerálního složení, určujících nejen fyzikálně-mechanické parametry, ale i vnější vlastnosti a vzhled dekoračního kamene. Historické vědy a vědy o umění proti tomu zkoumají způsoby a okolnosti uplatnění jednotlivých druhů ušlechtilého dekoračního kamene v čase a prostoru. Tedy to, za jakých podmínek a jakým způsobem byly určité typy hornin, příhodné svými fyzikálně-mechanickými, ale také estetickými vlastnostmi, člověkem vybrány pro konkrétní tvůrčí úlohy. Jakýkoli výzkum dekoračního kamene, který by rezignoval na využití metodických postupů a odborných znalostí obou vědních disciplín, by postrádal svou úplnost.

Nevyhnutelným důsledkem nedostatečné interdisciplinární spolupráce mezi obory péče o kulturní dědictví a geologickými vědami pak je neporozumění samotné materiálové podstatě sepulkrálních památek. Explicitně to dokládá poměrně volné nakládání s obecnými petrografickými názvy jako „mramor“, „pískovec“, „žula“ v umělecko-historické literatuře, kdy se nezdálo používat i k označení skandinávských intruziv nebo různých druhů vápenců jen na základě určité zdánlivé podobnosti některé z charakteristik (barva, leštitelnost). Nesprávné určení petrografie se objevuje dokonce i v oficiální evidenci zapsaných nemovitých kulturních památek. Příkladem může být hrobka Alberta Förstera (po 1908) na městském hřbitově ve Zlatých Horách. Materiál náhrobní architektury, skandinávský labrador, je v evidenčním listu kulturní památky označen jako „černý mramor“ a hornina s vysokým obsahem slídků, podobná tzv. prachatickému dioritu, z níž jsou vytvořeny hlavice sloupů a postavy karyatid, jako „pískovec“. Podobně je kamenná surovina nesprávně identifikována například v případě hrobky rodiny Walter v Králíkách.¹

Přestože umělecká, výtvarná či estetická hodnota kamenných náhrobků nemusí být (a často také ani nebývá) nijak vysoká, mohou jako specifický historický pramen vypovídat

¹ Dvě hrobky rodiny Försterů, dostupné na: Památkový katalog, <https://pamatkovykatalog.cz/dve-hrobky-rodiny-forsteru-532310>. Hrobka rodiny Walter, dostupné na: Památkový katalog, <https://pamatkovykatalog.cz/hrobka-rodiny-walter-12295224>

o zemřelých, jejich osudech či společenském statutu, ale neméně důležitou informaci poskytují také o rozvoji kamenozpracovatelských odvětví a o způsobech využití různých druhů hornin, ať už ve formě dekoračního kamene nebo – ve vzácnějších případech – hornin v jejich přirozené podobě.

Období mezi polovinou 19. a polovinou 20. století může být právem považováno za zlatou éru ve využití dekoračního kamene. Kromě tradičních ušlechtilých kamenů používaných v sochařství a stavitelství zaznamenalo rozmach využití tzv. *tvrdých kamenů*, jako byly leštěné granity, syenity, gabra apod. Zvýšená poptávka zvláště po barevně a texturně atraktivních, exkluzivních a drahých importovaných dekoračních kamenech vedla také ke snahám o nalezení místních zdrojů kamenné suroviny, která by se jim kvalitativně vyrovnala. Na řadě míst byly tyto relativně nevelké výskyty žádaných hornin otevírány menšími lomy i v případech, kdy by (měřeno dnešními kritérii) těžba a zpracování takového dekoračního kamene byly silně nerentabilní. Široké spektrum dekoračních kamenů využívaných na sudetských hřbitovech tak dnes představuje velmi různorodou skupinu tradičních i méně známých či dnes už zcela zapomenutých dekoračních kamenů. Nezřídka se jedná o surovinu na trhu nedostupnou, ať už proto, že její zdroje byly zcela vyčerpány nebo jsou dnes už fyzicky nedostupné, případně proto, že by její těžba nebyla efektivní.

Právě v tom může spočívat unikátnost řady moderních sepulkrálních památek, které jinak po stránce uměleckohistorické či historické nenesou žádnou jinou výraznou hodnotu. To je mimochodem i v souladu s pojetím a náplní termínu „*heritage stone*“, jak se v posledních desetiletích prosazuje ve světovém kontextu.² Vedle prvotního výkladu „dekoračního“ či „ušlechtilého“ kamene, tedy kamenné suroviny vhodné pro rekonstrukci památek, má zvyšující se důležitost i širší výklad, kdy jsou podobné horniny (či artefakty z nich vytvořené) nositelem kulturní hodnoty i pro jejich unikátnost a unikátnost způsobu, jakým formovaly lidskou kulturu a podílely se na spoluutváření našeho kulturního prostředí.³ V německojazyčném diskurzu se využívá v podobném, ale na tradiční památkovou péči více zaměřeném významu pojem „*Denkmalgestein*“.⁴ Nově definovaná památková hodnota moderních kamenných sepulkrálních památek tak může souviset i s větší důležitostí poznání jejich materiálové podstaty.

Z geografického hlediska se terénní průzkum pro účely této práce koncentroval především na území někdejších historických Sudet, tedy pásu horských a podhorských oblastí zaujímajících sever Čech, Moravy a Slezska přibližně od Šluknovského výběžku až po Opavsko a Nízký Jeseník.⁵ Tyto severní části dnešní České republiky spojovalo několik faktorů: vedle početně převažujícího obyvatelstva německé národnosti a sousedství s rozvinutými oblastmi Pruska (Sasko, Kladsko, Lužice, Slezsko) to byl i vyspělý průmysl, a s tím také rostoucí bohatství těchto regionů, které patřily k hospodářsky i kulturně nejvyspělejším regionům někdejších Sudet.⁶

Jedním z poměrně rychle rostoucích průmyslových odvětví se stala od druhé poloviny 19. století také těžba a zpracování kamene. Velká část Sudet měla v tomto ohledu skvělé předpoklady v podobě hojnosti a dostupnosti nerostných zdrojů, ať už šlo o českou křídovou pánev, poskytující kvalitní pískovce vyhledávané jako stavební a sochařský materiál už v raném novověku, nebo o intruzivní tělesa v oblasti lugika (lužický a krkonošsko-jizerský pluton) a silesika (žulovský pluton), kde se už v závěru 18. století začalo s povrchovou těžbou ze skalních výchozů, postupně přerůstající do průmyslové exploatace a zpracování různých

² PEREIRA & Van den EYNDE (2019).

³ HANNIBAL et al. (2020).

⁴ GRIMM et al. (2018).

⁵ Ke geografii a diskusi o vymezení pojmu „*sudetský*“ viz HAHN (2007) a STOČES (2022).

⁶ Vedle tradičních odvětví, jako bylo sklářství a textilní průmysl, se v průběhu 19. století posílila role železářství nebo strojírenství.

Obr. 1.01 Wrocław (Dolní Slezsko, Polsko). starý židovský hřbitov.

typů intruzivních hornin (granitů, granodioritů ale i žilných hornin typu mikrogaber). Geologická jednotka orlicko-sněžnického krystalinika poskytovala rozsahem nevelké, ale pro kamenoprůmysl nebývale atraktivní krystalické mramory, z nichž zvláště mramory z oblasti slezských Supíkovic a Velkých Kunětic dosáhly přinejmenším střeoevropského věhlasu a rozšíření. Vedle toho byla využívána i široká škála dalších metamorfovaných nebo intruzivních hornin (serpentinity z Chrastic a Skorošic, gabro ze Špičáku, zdobnická rula), které i přes své víceméně lokální rozšíření významně obohacují fond dekoračního kamene využívaného v oblasti Sudet. Cílem časově omezeného terénního průzkumu prováděného v rámci projektu NAKI *Paměť hřbitovů*, jehož výsledky tato publikace představuje, bylo především zachytit a zdokumentovat variabilitu hornin využívaných jako ušlechtilý dekorační nebo sochařský kámen na moderních sepulkrálních památkách v oblastech Sudet před rokem 1945, a také to, jakým způsobem a na jakých výtvarných úlohách se v této souvislosti různé dekorační kameny uplatnily. Sledované období je pro účely této práce časově omezeno první třetinou 19. století, kdy se v českém prostředí začaly v praxi více uplatňovat reformy pohřbenictví z konce 18. století, a s měnícími se kulturně-společenskými podmínkami zároveň narůstala poptávka po trvalých náhrobních monumentech. Na straně druhé představovala důležitý milník polovina 20. století, kdy s koncem 2. světové války došlo k řadě zásadních změn.

Ve výrazném narušení kontinuity pohřbívání v polovině 20. století svou roli sehrály hlubší společenské proměny související s únorovým pučem roku 1948 a nástupem komunistického režimu. V socialistické společnosti prodchnuté duchem agnosticizmu a ateizmu byla smrt, dosud vnímaná jako přirozená součást života, vytěsněna na okraj kolektivního vědomí. To se přirozeně promítalo nejen v postupném zrovnoprávnění kremace s klasickými pohřby, a poté i její dominanci jako převládajícího způsobu pohřbu,⁷ ale i v typizaci náhrobku v rámci socialistické výroby a socialistického normování.⁸

Tou vůbec nejdůležitější změnou však bylo výrazné narušení kulturní kontinuity v rozsáhlých oblastech dnešní České republiky s dosud převažujícím německým obyvatelstvem, a jeho nucenému odsunu na základě Benešových dekretů. Nové české dosídlení území obyvateli bez předchozích vazeb na region a jeho historii ostře akcentovalo tuto výraznou cézuru, byť ne vždy v takové míře, jako tomu bylo v případě dosídlených území někdejšího pruského Slezska. Častým jevem na polském území byly naprosté vyklizení či devastace původních

⁷ NEŠPOROVÁ (2013).

⁸ CHARAMZA (1964), s. 118–120.

Obr. 1.02 Vidnava, městský hřbitov ve Velké Kraši (okres Jeseník). Jeden z mnoha původních německých náhrobků s odstraněnými nápisy. V nedávné době byl odcizen také bronzový reliéf původně zdobící střední část stély.

německých hřbitovů, která se nezřídka dotkla nejen velkých městských hřbitovů, ale i malých pohřebišť v dosídlovaných oblastech polského pohraničí ve Slezsku nebo v Kladsku. Wrocław (něm. Breslau) jako někdejší centrum pruského Slezska tak v případě původních křesťanských pohřebišť prakticky úplně přišla o historický fond sepulkrálních památek. Jediným hřbitovem, kde je možné udělat si představu o reprezentativnosti a podobě sepulkrálních památek druhé poloviny 19. století a prvních desetiletí 20. století, je starý židovský hřbitov na někdejší Lohestrasse (dnes ul. Ślężna).⁹

Obr. 1.01

V českém prostředí se s podobně radikálním postupem nesetkáváme tak často a v takové míře, i když vyklizení někdejších německých hřbitovů, spojené s likvidací náhrobků postihlo po roce 1945 i mnohé lokality v Sudetech. V soudobých pramenech dokumentované řízené odstraňování náhrobků na Českolipsku v 60. letech 20. století, jak je uvádí Jakubcová a Kurešová,¹⁰ nebyly zdaleka jediným případem, kdy byla likvidace sudetských hřbitovů organizovaná místními samosprávami a ideologicky odůvodněná. *Damnatio memoriae*, tedy cílené vymazání paměti na německou minulost měst a obcí v někdejších Sudetech, mohlo nabývat různých podob. Klasickým příkladem je městský hřbitov ve Vidnavě (Velké Kraši), jehož kamenné náhrobní stély byly až na několik vzácných výjimek z naprosté většiny zbaveny nápisi, ať už jejich vytrháním v případě kovových liter, nebo selektivním vysekáním nápisi provedeným tak, aby byl leštěný povrch kamene co nejméně poškozen (s ohledem na možné další využití náhrobků), ale zároveň aby byla zcela znesnadněna jakákoli identifikace pohřbených. Vysekány byly dokonce i značky a názvy kamenických dílen na spodní straně náhrobních stél.

Obr. 1.02

Pomineme-li přirozené faktory degradace, jsou to především hlediska utilitární a ekonomická, pohlízející na staré kamenné náhrobky jako na žádanou surovinu, která i v dnešní době vedou k největším ztrátám ve fondu moderních kamenných sepulkrálních památek. Bez ohledu na předchozí iniciativu politických reprezentací¹¹ a koneckonců i snahu mnoha občanských spolků o rehabilitaci německé minulosti Sudet, není změna paradigmatu, přinejmenším v dohledné době, reálná. O to více je žádoucí věnovat pozornost poznání a dokumentaci existujících sepulkrálních objektů, přestože jejich hodnota nemusí být na první pohled zřejmá či postihnutebná standardními měřítky a kritérii státní památkové péče.

⁹ Dnes je hřbitov spravován městským muzeem ve Vratislavi jako Muzeum Sztuki Cmentarnej.

¹⁰ JAKUBCOVÁ & KUREŠOVÁ (2017).

¹¹ MMR (2017).

Poválečná historie sudetských hřbitovů a jejich současný stav mají přirozeně vliv i na charakter dochovaného fondu kamenných sepulkrálních památek. Ať už se jedná o reálnou ztrátu, vandalský akt nebo znovuvyužití náhrobků, všechny tyto faktory dnes znesnadňují poznání původního rozsahu a tedy i proměn kvantitativního zastoupení jednotlivých druhů dekoračního kamene. Jakýkoli pokus o statistické zhodnocení fondu moderních sepulkrálních památek tak nutně musí počítat se značnou mírou nepřesnosti.¹² Na druhou stranu však i přes dosavadní úbytek a stále probíhající ztráty je dochovaný fond moderních sepulkrálních památek 19. a první poloviny 20. století svědectvím nepřeborné škály technických řešení a způsobů, jak se různé druhy dekoračního kamene (v širším smyslu „geologického materiálu“¹³) mohly v sepulkrální pomníkové produkci uplatnit. Přes snahu o podchycení hlavních druhů dekoračního kamene však přehled podaný v kapitole 3 zdaleka nelze považovat za úplný. Systematické zpracování tématu uplatnění dekoračního kamene na moderních sepulkrálních památkách bude dlouhodobějším úkolem vyžadujícím mnohem výraznější podíl mezioborového přístupu.

1.1 Návosloví a systematické přehledy dekoračního kamene v historické perspektivě

Jako zdrojová surovina pro ušlechtilou kamenickou výrobu, a tedy i výrobu náhrobků a pomníků může sloužit většina pevných a blokově těžitelných hornin magmatického, sedimentárního nebo metamorfního původu s odpovídajícími fyzikálně-mechanickými vlastnostmi. Vedle trvanlivosti, dostatečné pevnosti a odolnosti umožňující blokovou těžitelnost a další zpracování hrály důležitou roli také estetické vlastnosti: tedy barevnost, strukturní a texturní znaky horniny.¹⁴ Žádanou vlastností se stala také leštitelnost kamene. Tím se dekorační kámen odlišoval od běžného stavebního kamene nebo kamene pro hrubou kamenickou výrobu, kde rozhodovaly primárně vlastnosti fyzikálně-mechanické. Také v dnešní právní úpravě, v zákoně 44/1988 Sb. *O ochraně a využití nerostného bohatství* (Horní zákon), jsou specifika a jistá výlučnost dekoračního kamene dále zohledněna zařazením mezi tzv. vyhrazené nerosty, tedy nerostné suroviny, jejichž vlastnictví připadá státu, bez ohledu na skutečné vlastnictví pozemku, na němž se nachází.¹⁵

Konec 19. století a začátek 20. století byly obdobím velké konjunktury odborného zájmu o problematiku dekoračního kamene a hornin pro ušlechtilou kamenickou výrobu. Souviselo to nejen se soudobou expanzí kamenoprůmyslu a novými technickými možnostmi strojového zpracování kamene, ale také s výrazným zastoupením kamene ve všech oblastech stavebnictví, architektury i bytové kultury. Rozvoj dálkové, především železniční dopravy,

¹² Definovat základní trendy v uplatnění různých druhů dekoračního kamene v čase na základě statistického zpracování souboru dat se snažily například práce Pivka a Slávikové nebo kolektiv pod vedením Langeho: PIVKO & SLÁVIKOVÁ (2013), LANGE et al. (2018). V českém prostředí se o totéž pokusila na vyhodnocení několika lokalit hřbitovů z oblasti Jesenicka HEČKOVÁ (2022).

¹³ Kromě běžných hornin byly identifikovány také nerosty (respektive žilní křemen a křemenné drůzy) nebo paleontologické objekty – fosilie (prokřemenělá dřeva, tzv. araukarity). Viz kap. 3.3.4.

¹⁴ Termín „dekorační kámen“ akcentuje především estetické vlastnosti suroviny. Podobně je tomu i v diskurzu jiných jazykových oblastí: v němčině „*Dekorationsgestein*“ (případně „*Dekorationsstein*“), v angličtině se setkáváme častěji s termínem „*Ornamental stone*“ (namísto řidčeji používaného pojmu „*Decorative stone*“). Například RYBAŘÍK (1994) ale považuje za mnohem výstižnější označení „*ušlechtilý kámen*“, právě proto, že vyvažuje jak hledisko fyzikálně-mechanických vlastností zdrojové suroviny, tak její vzhled.

¹⁵ Podle § 3 Horního zákona, článku 1, odstavce i) sem z ušlechtilých dekoračních kamenů spadají jmenovitě granit, granodiorit, diorit, gabro, diabas, hadec, dolomit, vápenec a travertin. Ostatní druhy dekoračního kamene, jako pískovce a arkózy, prachovce a opuky, jsou považovány zákonem za nerosty nevyhrazené, na něž se nevztahuje právo vlastnictví ložiska státem.

navíc umožnil transportovat s relativně malými náklady velké dodávky kamenné suroviny napříč kontinentem. Velmi důležitým producentem dekoračního kamene byly od 70.–80. let 19. století vedle Itálie zvláště skandinávské země: Norsko, Finsko a Švédsko. Norské kamenolomy, přestože často nevelkých rozměrů a ještě na počátku 20. století vybavené relativně primitivním zařízením, zásobovaly nejen Evropu, ale i Velkou Británii a americký kontinent stovkami tisíc tun kamenné suroviny i leštěného zboží ročně.¹⁶

Velkou tradici v poznání a v systematickém zpracování tématu dekoračního kamene měly německé země. Mezi první přehledy stavebního a dekoračního kamene ve středoevropském prostředí lze zahrnout práce Hanische a Schmida pro tehdejší Rakousko-Uhersko¹⁷ nebo Herrmanna pro území Saska.¹⁸ Systematika užívaná Hanischem a Schmidem vycházela ze staršího členění hornin podle své petrogenese. Jednotlivé kapitoly přehledu jsou postupně věnovány magmatickým horninám (*Massige Gesteine*, kam navíc řadí serpentinit), dále metamorfovaným „krystalinickým“ horninám (*Krystallinische Schiefergesteine*), horninám s dominantním obsahem kalcitu, kam řadí vedle sedimentárních vápenců také mramor (*Kalkgesteine*), sedimentárním horninám klastickým (*Trümmergesteine*) a samostatně jsou vycelěny pokrývačské břidlice (*Thonschiefer*).

Herrmann proti tomu definoval skupinu dekoračních kamenů (*Dekoratiossteine*) především na základě hledisek soudobé kamenické praxe.¹⁹ Pojmenovává tak všechny kameny, které se zpracovávají primárně broušením a leštěním (na rozdíl od kamene sochařského, případně stavebního). Dále použil už jen základní dělení na „tvrdé kameny“ (*Hartgesteine*), do nichž řadí hlavně magmatické horniny jako jsou granit, syenit a diorit, a dále „měkké kameny“ (*Weichgesteine*), kam řadí například mramor, alabastr a serpentinit. I když se ve svém systematickém přehledu soustředil zejména na horniny saské, závěrečná kapitola shrnula také informace o nejvýznamnějších dekoračních kamenech z dalších zemí Evropy. Herrmann tento závěrečný přehled následně výrazně rozšířil a zpracoval do samostatné publikace vydané v roce 1914.²⁰ Z přehledů, které se netýkají přímo středoevropského prostředí, má pro naše téma význam studie Hedströma, která se zaměřuje právě na dekorační kámen ze Švédska.²¹ Z českých publikací z doby před rokem 1945 je to především přehled leštitelných vápenců a mramorů od Kubíčka.²²

Z moderních přehledů představuje vzorové zpracování ušlechtilého a dekoračního kamene monografie vzniklá ve druhé polovině 80. let 20. století pod editorským vedením Grimma, která zachycuje základní informace o horninách na území bývalé NDR.²³ Druhé vydání z roku 2018, dvousvazkový *Bildatlas wichtiger Denkmalgesteine des Bundesrepublik Deutschland*, už shrnul informace o ušlechtilých a dekoračních kamenech z celé oblasti Německa.²⁴ Jak napovídá název obou vydání, snahou autorů bylo sumarizovat regionálně geologické a petrografické poznatky především o dekoračních kamenech těžených v minulosti a využívaných v ušlechtilé kamenické výrobě. Primární zaměření na širší komunitu čtenářů a odborníky z oblasti péče o kulturní dědictví, tedy mimo vědní obory geologie, je posíleno také bohatým obrazovým aparátem a co nejpřesnějšími petrografickými popisy představovaných hornin a jejich makroskopicky patrných znaků.

Pro české země je základním a dodnes fakticky jediným uceleným a systematickým přehledem věnovaným dekoračnímu kameni práce Václava Rybaříka *Ušlechtilé stavební*

a sochařské kameny České republiky.²⁵ Kromě přehledu jednotlivých druhů hornin a jejich stručné petrografické charakteristiky a regionálně-geologického zařazení podává i základní informace o historii těžby a zpracování v jednotlivých regionech. Ve zvolené systematice a názvosloví autor vyšel z potřeby propojit terminologii využívanou kamenozpracujícími průmyslem a v obchodní praxi s jednoznačnou identifikací hornin z hlediska petrografické systematiky. Ušlechtilé a sochařské kameny tak rozdělil na světlá intruziva („žuly“ jako granity, granodiority, diority), tmavá intruziva („syenity“), trachyty, pískovce, opuky, mramory, travertiny, serpentinity a štípatelné břidlice. I když je některé označení z hlediska dnešního petrografického názvosloví zavádějící, tato systematická klasifikace měla svou nespornou výhodu v jasném vymezení jednotlivých skupin podle převládající kamenické praxe, tedy i výhodu pro výzkum historických aspektů využívání dekoračního kamene

Rybaříkovu práci dnes doplňují dvě internetové databáze. Databáze *Dekorační kameny* obsahuje přes 200 záznamů obchodních názvů hornin těžených ve více než třech stech kamenolomech.²⁶ U většiny dekoračních kamenů jsou však obsaženy pouze nejzákladnější informace. Mladší databáze *Dekorační kameny, vápence a vybrané pískvy ČR* se zaměřuje pouze na vybrané druhy dekoračního kamene, které byly v době jejího vzniku stále těžené, a tedy dostupné. Její nespornou výhodou je to, že i přes menší rozsah – přibližně šest desítek druhů dekoračního kamene – obsahuje také podrobnější informace k petrografii zdrojových hornin.²⁷

Při jakémkoli výzkumu věnovanému kamenným památkám je nezbytné pracovat nejen s aktuálně platnou petrografickou klasifikací, ale je třeba vzít v úvahu také starší terminologii, dobově podmíněnou nejen stavem znalostí, ale do značné míry právě přetrvávající tradicí kamenické praxe. Neustálená terminologie pro pojmenování jednotlivých druhů dekoračního kamene dodnes zůstává hlavním problémem a základní překážkou pro výzkum dekoračního kamene na historických památkách, zvláště tam, kdy samotné památky již zanikly, případně jsou nedostupné pro petrologický rozbor a je nutné opírat se při identifikaci použitých druhů hornin o psané historické prameny. Historické, ale i současné názvosloví dekoračního kamene navíc představuje mix termínů petrografických, časově podmíněných tím, jak se vyvíjelo poznání petrografie a petrologie hornin, a tradičního pojmenování v obchodní praxi nebo v rámci dějin umění či archeologie. Nelze opominout ani dichotomii některých pojmů, případně lidové označení některých hornin.²⁸

Nutnost uvést v soulad tradiční názvy používané pro označení dekoračních kamenů v archivních dokumentech a historických pramenech s petrografickým názvoslovím je nezbytným předpokladem nejen pro správné určení provenience kamenné suroviny, ale také pro pochopení celkového historického kontextu uplatnění konkrétních druhů dekoračního kamene.²⁹ Týká se to i používání tradičního obecného označení „žula“ (něm. „Granit“) nejen pro světlé intruzivní horniny jako takové, tedy granity, granodiority apod., ale v nejširším smyslu pro veškeré tvrdé a leštitelné kameny.³⁰ Analogicky i pojem „syenit“ se stal v kamenické a obchodní terminologii poslední třetiny 19. století téměř synonymem pro všechny druhy intruzivních hornin s tmavou barvou.³¹ Podobně vychází z tradiční nomenklatury a systematiky, stejně tak i ze zavedeného kamenického a obchodního názvosloví, spojení vápenců

16 ANON. (1917).

17 HANISCH & SCHMID (1901).

18 HERRMANN (1899), HERRMANN (1914).

19 HERRMANN (1899).

20 HERRMANN (1914).

21 HEDSTRÖM (1909).

22 KUBÍČEK (1929).

23 GRIMM et al. (2018), 1. vydání 1990.

24 GRIMM et al. (2018).

25 RYBAŘÍK (1994).

26 DEKORAČNÍ KAMENY.

27 Informace v databázi jsou dostupné také v knižním vydání: KOUTNÍK et al. (2015).

28 Pro české názvosloví a lidová označení hornin na ni upozorňuje HANZL et al. (2003).

29 LANGE et al. (2018)

30 ANON. (1917).

31 Pojem syenit z petrografického hlediska označuje typ intruzivní horniny s dominantním zastoupením alkalických živců. V dobové literatuře se lze setkat i s korektním označením, např. JUNDROVSKÝ (1910) používal obchodní název „syenit“ pro horninu složenou z draselného živce a tmavého minerálu amfibolu, který jí mohl dát charakteristickou temně zelenou barvu.

3. UŠLECHTILÝ KÁMEN V SEPULKRÁLNÍ PRODUKCI 19. STOLETÍ A PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ

Cílem následující kapitoly není podat podrobný a vyčerpávající přehled dekoračního kamene využívaného na území Sudet, ale představit některé typické, a na druhou stranu i některé poměrně netradiční a méně časté druhy ušlechtilého kamene nebo „geologického materiálu“ v nejširším slova smyslu, s nimiž je možné se setkat na sudetských hřbitovech. Kromě základních informací o provenienci, výskytech či petrografické charakteristice hornin jsou na konkrétních příkladech náhrobků ze zkoumané oblasti demonstrovány typické způsoby jejich výtvarného zpracování a úprav.

Vedle tradičních hornin, jejichž petrografická klasifikace je jednoznačná, nebo dekoračních kamenů, které jsou natolik charakteristické svou texturou a dalšími makroskopickými znaky, že jejich přesné určení nečiní problém, existuje řada případů, kde identifikace kamenné suroviny bez možností použití laboratorních metod představuje velmi obtížný úkol. Také proto je uvedený přehled spíše otevřeným systémem, jehož cílem je poukázat na pestrost a variabilitu kamenné suroviny a vybědnout k jejímu dalšímu výzkumu a poznání.

3.1 Sedimentární klastické horniny: pískovce, arkózy, slepence

Sedimentární (usazené) horniny vznikají exogenními pochody na zemském povrchu, a to procesem eroze starších hornin, transportu a sedimentace a konečně jeho diagenese, zpevnění a stmelení jednotlivých zrn. Nejběžnějšími minerálními komponenty pískovců, ale i dalších klastických hornin jsou křemen, živce, kalcit, jílové minerály, ale také úlomky hornin.

Různé druhy sedimentárních klastických hornin patřily díky svým příznivým vlastnostem, zejména snadnosti opracování, ale také díky hojnosti svého výskytu, k nejčastěji využívanému kameni ve stavebnictví i v ušlechtilé kamenické výrobě. Jejich mechanicko-fyzikální parametry umožnily dobývku ve větších blocích i s relativně primitivními prostředky a bez náročného přístrojového vybavení. Bylo možné je opracovávat i běžnými kamenickými nástroji, respektive při zpracování obvykle nekladly takové nároky na kvalitu kovové slitiny kamenických nástrojů a pomocné prostředky (brusivo) jako horniny vyšší tvrdosti. Na druhou stranu jsou mnohem méně odolné vůči zvětrávání než horniny metamorfované a magmatické.

Pro svou dobrou opracovatelnost byly sedimentární klastické horniny, především křemenné pískovce a arkózy, na našem území vyhledávány jako stavební, dekorační a sochařský kámen už od raného středověku. Umožňovalo to i jejich značné geografické rozšíření. Pískovce, prachovce a jílovce tvoří dominantní horninovou náplň platformního pokryvu Českého masivu. Vedle starších útvarů permokarbonských je to především rozsáhlé těleso české křídové pánve, zaujímající velkou část severní poloviny České republiky. Na náhrobcích v sudetské oblasti se nejčastěji uplatnily právě tyto pískovce až arkózy mezozoického stáří. Soupis Hanische a Schmida (1901) uvádí ze 630 lomů na našem území více než dvě třetiny založené v pískovcích.⁶⁶ Všeobecná hojnost pískovce ovlivnila i jeho tradiční název: v češtině byl označován jako „pískový kámen“ nebo jednoduše jako „kámen“, spolu s přívlastkem udávajícím místo původu.⁶⁷

⁶⁶ RYBAŘÍK (1994), s. 64.

⁶⁷ Ibidem, s. 63.

3.1.1 Pískovce

Intenzivní těžba pískovců na našem území je dokumentována už v polovině 16. století,⁶⁸ vrcholnou dobou jejich rozšíření v architektuře a v sochařství bylo až v období baroka, kdy se staly také oblíbeným materiálem náhrobků. S intenzivním využitím pískovců se následně setkáváme v sepulkrální pomníkové tvorbě konce 18. a první poloviny 19. století, tedy před rozšířením techniky řezání kamene.

Pro nejnáročnější sochařské práce byly vyhledávány zvláště křemenné pískovce. Tyto sedimentární klastické horniny jsou tvořeny z více než 90 objemových procent drobnými zrny křemene písčité frakce spojenými základní hmotou (matrix), případně novotvořeným cementem krystalovaným ve volných pórech až po usazení sedimentu. Makroskopicky se jedná nejčastěji o hrubozrnnou (velikost zrn 0,5–2 mm), středně zrnitou (0,25–0,5 mm) až jemnozrnnou (0,063–0,25 mm) horninu, kde jednotlivá zrna rozlišíme při pohledu zblízka nebo s pomocí lupy. V akcesorickém množství může být přítomný v drobných zrnech také minerál glaukonit, který dává některým pískovcům (například těšínský) charakteristickou nazelenalou barvu. Barevnost těchto pískovců kolísá většinou od bělošedé po žlutookrovou, u méně čistých pískovců je možné setkat se i s odstíny do zelena (vyšší obsah glaukonitu) nebo naopak žlutooranžové až načervenalé barvy dané přítomností oxidů a hydroxidů železa.

Velký význam v ušlechtilé kamenické tvorbě, a tedy i produkci náhrobků, měly svrchnokřídové pískovce z období cenomanu a turonu, vyskytující se na rozsáhlém území české křídové pánve.⁶⁹ Jejich detailní přehled podává Rybařík.⁷⁰ Z této rozsáhlé skupiny je pro jejich mimořádný kulturní význam třeba zmínit především křemenné pískovce, které se těžily v okolí Hořic. Hořícké pískovce jsou variabilní jak svou barvou, přecházející od světle šedobílé po nazelenalou až narezavělou, tak i svou tvrdostí, těžitelností a snadnou opracovatelností, která umožňovala také větší kreativitu v sochařském zpracování. Intenzita těžby kamene na Hořicku se zvýšila od 70. let 19. století, kdy našel místní kámen odbytiště především na velkých veřejných stavbách v Praze a v četných dílech pražských sochařů.⁷¹ Rozvoj zpracování kamene dal rozhodující podnět k založení odborné kamenickosochařské školy v roce 1884, jedné ze tří (spolu se Supíkovcemi a Žulovou), které vznikly na území dnešní České republiky, a jediné, která přetrvala až do současnosti.

V pokračujícím období transgrese ve svrchnokřídovém stupni turon vznikaly mj. facie kvádrových pískovců, které se rozkládají mezi Drážďany a Děčínem, a dále se vyskytují v centrální části vnitrosudetské pánve na Broumovsku.⁷² I když přímo v okolí Děčína se kámen dostatečně vhodný pro jemnou kamenosochařskou práci netěžil, věhlas si i mimo české země získaly křemenné pískovce těžené dále v údolí Labe, v okolí měst Cotta, Posta a Reinhardtsdorf v sousedním Sasku.⁷³ Tyto horniny jsou středně zrnité až jemnozrnné, s typickou bílošedou až nažloutlou barvou a místy také nepravidelnou žlutookrovou až hnědookrovou smouhovitostí. Zvláště pískovce z Reinhardtsdorfu a Cotty patřily k vyhledávaným sochařským kamenům.

V oblasti východních Čech a českomoravského pomezí byla významným zdrojem kvalitního pískovce také křída vnitrosudetské pánve, náležející facii kvádrových pískovců spodního turonu. Na Broumovsku v Libné, Božanově a v sousedním kladském Radkóvě se těžily sice tvrdé a hůře opracovatelné, zato poměrně trvanlivé božanovské (resp. kudovské) pískovce.⁷⁴

Na severní a střední Moravě doznal značného uplatnění maletínský pískovec, náležející k nejvýchodnějšímu okraji české křídové pánve, který se těžil v okolí Maletína nedaleko

Moravské Třebové. Tato jemnozrnná hornina má nejčastěji velmi světlou, světle šedou až jemně nažloutlou, případně žlutookrovou barvu v důsledku zbarvení oxidy a hydroxidy železa. Příznačná je pro něj přítomnost rezavě červených železitých vrstviček nebo okrouhlých, až několik cm velkých železitých kongrecí („broků“), které zvětrávají na limonit.⁷⁵ Přestože se maletínský pískovec stal pro svou snadnou opracovatelnost oblíbeným sochařským kamenem, podléhá snadno dezintegraci a zvětrávání působením koroze sloučenin železa. Tento jev je možné pozorovat i na některých náhrobkách.

Ve Slezsku se můžeme setkat také se sporadickými doklady využití těšínského (godulského) pískovce mezozoického stáří (křída). Jedná se o drobový glaukonitický pískovec z lomu Řeka, pro nějž je typická světle zelenošedá až tmavěji namodrale zelená barva. Hornina je tvořena zrny křemene, kvarcitů, živců, slíd a fragmenty fosilií (schránky mlžů a mikrofosilie) v jílovito-křemito-karbonátové matrix.⁷⁶

I když pískovec není lešitelný, zůstal díky své snadné opracovatelnosti, umožňující u nejkvalitnějších velmi jemnozrnných až jemnozrnných křemenných pískovců precizní sochařskou modelaci detailů, dominantně těženým dekoračním a sochařským kamenem až do začátku 20. století. V náhrobním sochařství a na sepulkrálních památkách se s jeho uplatněním více setkáváme už v období baroka a jeho obliba pokračovala se vzestupnou tendencí i v následujícím období neoklasicismu. Až do poloviny 19. století se využíval pro sochařské a reliéfně zpracované náhrobky.⁷⁷ Ve východních a severních Čechách se s ním setkáváme například i na jednoduchých konzolových stélách, kde v něm byl vytvořen bohatý a jemně tesaný dekor zahrnující vavřínové věnce, jemné listoví nebo historizující architektonické tvarosloví (kandelábry, voluty a zdobné kartuše).

Sochařské využití na náhrobkách představovaly samostatné sochy nebo reliéfně provedené části náhrobků. Pro svou dobrou opracovatelnost a v porovnání s importovaným carrarským mramorem zároveň i finanční dostupnost byl pro tento účel vyhledáván v podstatě až do začátku 20. století, kdy jej začaly z pozice sochařského kamene postupně vytlačovat jiné materiály: kromě různých druhů organogenních vápenců a mramoru to byla galvanoplastika, která dokázala nahradit i oblíbenou litinu. S pískovci pracovala řada kameníků specializovaných na sochařské náhrobky, například Werdecker v Lanškrouně (Landskron) nebo na Trutnovsku působící sochaři Antonín Lukeš z Nové Paky a Josef Khün z Pecky.

Křemenné pískovce, arkóзовé pískovce a arkózy byly ideálním materiálem pro architektonické náhrobky v historizujících formách, kde mohl být pískovec kombinován také s dalšími druhy kamene (bílý nebo světlý mramor, skandinávské granity, tmavé mikrogabro) nebo jinými materiály (galvanoplastiky nebo litinové sochy). Trojdílné edikulové náhrobky historizujících forem, často s bohatou sochařskou a reliéfní výzdobou po vzoru výpravných hrobek na vídeňských či drážďanských hřbitovech, se rozšířily například v severních Čechách. Můžeme se s nimi setkat na hřbitovech v Hrádku nad Nisou, Lučanech nad Nisou,⁷⁸ Varnsdorfu, Arnultovicích u Nového Boru nebo v Krásné Lípě. Výtvarně atraktivní byla také kombinace kvádrů z načervenalých arkóz a pískovců na sepulkrálních architekturách.

Výhoda pískovců, tedy snadná opracovatelnost, je zároveň jejich slabou stránkou: stejné vlastnosti byly i příčinou jeho poměrně rychlé degradace. Také barevnost pískovců vynikne pouze na čerstvě zpracovaném nebo vyčištěném povrchu kamene. Starý povrch obvykle pokrývá tmavá patina, vzniklá působením mikroorganismů a ukládáním zrn prachu a dalších nečistot. Pro pískovcové náhrobky v prostředí s vysokou vlhkostí je typický také nazelenalý povlak řas a sinic.

Obr. 3.1.04
– Obr. 3.1.05

Obr. 3.1.15

Obr. 3.1.03

Obr. 3.1.07
Obr. 3.1.08

Obr. 3.1.09
Obr. 3.1.10

Obr. 3.1.11
Obr. 3.1.12

Obr. 3.1.02
Obr. 3.1.13
Obr. 3.1.14

Obr. 3.1.01

68 RYBAŘÍK 1994, s. 81.

69 CHLUPÁČ et al. 2002, s. 263.

70 RYBAŘÍK 1994, s. 75–98.

71 Ibidem, s. 88.

72 CHLUPÁČ et al. 2002, s. 265–266.

73 GRIMM et al. (2018), s. 328–333.

74 Rybařík 1994, s. 82–83. – BOBIŇSKI et al. (2004).

75 ŠRÁMEK (2003).

76 Řeka (těšínský pískovec), in: *Dekorační kameny, vápence a vybrané písky ČR* [online], in: <http://kamenolomy.fzp.ujep.cz/index.php?page=record&id=205&tab=lom>

77 PRAHL (2006).

78 Tamní monumentální portálová hrobka familie Hittmann byla zadána firmě Erste Teplitzer Steinindustrie Josefa Seicheho z Teplic-Šanova, viz JAKUBCOVÁ ŠUBRTOVÁ (2014).

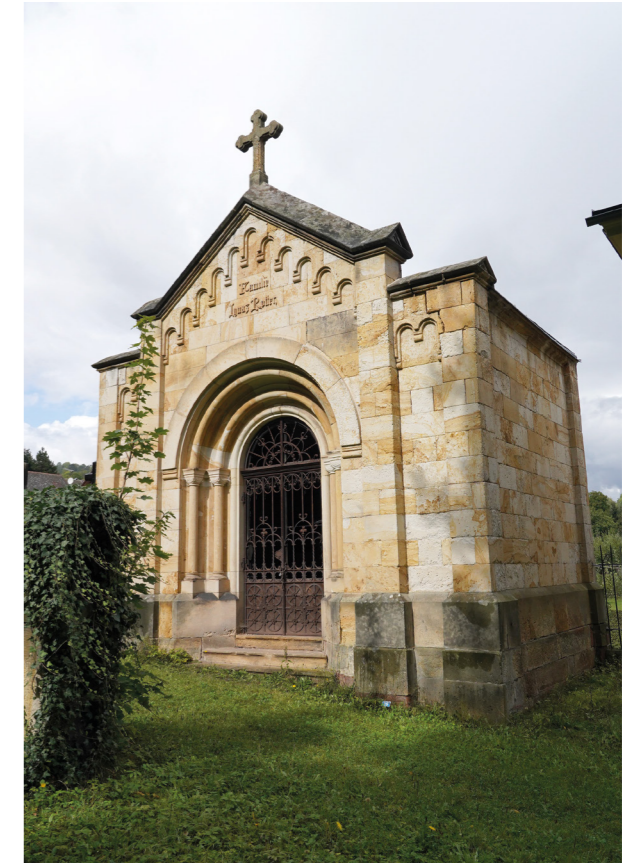
Obr. 3.1.11a, b Krásná Lípa (okres Děčín). Portálová hrobka rodiny Zimmerovy a Engelmannovy s detailní výzdobou a sochou Krista z labských pískovců.

Obr. 3.1.12 Arnultovice u Nového Boru (okres Česká Lípa). Monumentální hrobka ve stylu neobaroka kombinuje světlé labské pískovce s tmavým larvikitem použitým na dřívky moutentálních sloupů a nápisové desky.

Obr. 3.1.13a, b Jablonec nad Nisou (okres Jablonec nad Nisou). Hřbitovní kaple (umrlčí komora) kombinuje kvádrové zdivo ze světlé okrových pískovců a načervenalých arkóz. Dole: detail kamenného zdiva.

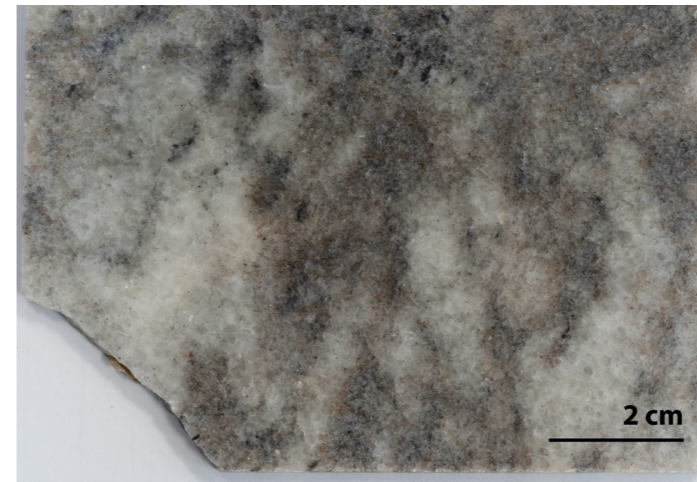
Obr. 3.1.14 Vrchlabí (okres Trutnov). Hrobka Ignaze Rottera v neorománském stylu pracuje s důmyslnou kombinací pískovcových kvádrů různého odstínu žlutookrové barvy.

Obr. 3.2.14a, b Javorník (okr. Jeseník), městský hřbitov. Neznámý náhrobek využívá dekorativního charakteru smouhovitého mramoru. Přítomné sulfidy železa (pyrit) kámen silně degradují. Signováno „J. Obeth“.

Obr. 3.2.15 Domašov, Bělá pod Pradědem (okr. Jeseník). Hřbitov u kostela sv. Tomáše. Reliéfně zdobená stěla ze smouhovitého mramoru s kalcitickými žilkami.

Obr. 3.2.17 Vzorek mramoru „Fantastico“ z dobového vzorníku firmy Albert Förster. Vlastivědné muzeum Jesenicka, Jeseník, geologická sbírka, inv. č. G-2787.

Obr. 3.2.16a, b Velké Kunětice (okr. Jeseník). Epitaf na zdi kostela. Velkokunětický pestrý mramor s nepravidelnou smouhovitostí způsobenou akcesorickými minerály (grafit, flogopit). Dole: Detail levé nápisové desky.

Obr. 3.3.29 Králíky (okr. Ústí nad Orlicí). Monumentální náhrobek rodiny Waniek v moderních strohých formách z tmavého mikrogabra s doplněný průmyslově vyráběnou galvanoplastikou truchlící ženy.

Obr. 3.3.30 Kamenický Šenov (okr. Česká Lípa), nový hřbitov. Náhrobek rodiny A. Rückla kombinující černé švédské mikrogabro s červeným granitem (Virbo).

Obr. 3.3.31 Granit „Balmoral Red“, leštěný formát ze vzorníku firmy Johann Zothe z Velké Kraše, 30. léta 20. století. Vlastivědné muzeum Jesenicka, Jeseník, Geologická sbírka, inv. č. G-4069.

Dole zleva:

Obr. 3.3.32 Písečná (okr. Jeseník). Náhrobní stěla Antona Zerhau z granitu Balmoral Red.

Obr. 3.3.33 Moravská Třebová (okr. Svitavy). Náhrobek Augusta Hausera v přírodních formách umělého skaliska z místních permských slepenců a brekcii doplněných nápisovou deskou z leštěného granitu Balmoral Red.

